

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Державного університету «Київський авіаційний інститут»,
доктору економічних наук, професору,
професору кафедри фінансових технологій та бізнесу
Пілецькій Самірі Тимофіївні

ВІДГУК

офіційного опонента,

доктора економічних наук, професора, Вікторії Прохорової,
на дисертаційну роботу Говсєєва Дмитра Дмитровича на тему:
«Соціально-відповідальний розвиток підприємства в умовах інноваційності
бізнесу»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки
за спеціальністю 051 Економіка

Актуальність тематики дослідження.

У сучасних умовах господарювання підприємство дедалі більше функціонує не лише як виробничо-економічна система, а як активний учасник соціально-економічного середовища, відповідальний перед працівниками, споживачами, партнерами, державою, місцевими громадами та суспільством загалом. Інноваційність бізнесу посилює цю відповідальність, оскільки нові технології, цифровізація, зміна бізнес-моделей і зростання швидкості управлінських рішень формують нові вимоги до прозорості, етичності, соціальної результативності та екологічної збалансованості діяльності підприємства.

Дисертаційна робота Говсєєва Дмитра Дмитровича присвячена важливій науковій проблемі формування соціально-відповідального розвитку підприємства в умовах інноваційності бізнесу. Її актуальність полягає в необхідності подолання

розриву між традиційним розумінням соціальної відповідальності як набору окремих соціальних заходів і сучасним баченням її як інтегрованої управлінської системи, здатної впливати на економічну стійкість, конкурентоспроможність, інноваційну активність і стратегічну поведінку підприємства.

У роботі слушно акцентовано увагу на тому, що соціальна та корпоративна відповідальність в умовах інноваційного бізнесу мають розглядатися у взаємозв'язку з розвитком економічної стійкості, кадрового потенціалу, організаційно-економічних процесів, інвестиційної привабливості та стратегічного управління. Такий підхід є особливо важливим для транспортних підприємств, які працюють у середовищі високої турбулентності та мають значний суспільний ефект своєї діяльності.

Отже, актуальність дослідження полягає в необхідності розробки теоретико-методичних засад, ефективних методів і науково-практичних підходів до формування соціально-відповідального розвитку підприємства в умовах інноваційності бізнесу, а також удосконалення механізмів поєднання соціальної та корпоративної відповідальності зі стратегічними цілями, економічною стійкістю та інноваційною активністю підприємств. Це дозволить забезпечити більш узгоджене врахування інтересів стейкхолдерів, підвищити рівень довіри до підприємства, посилити його конкурентні позиції та сформувати передумови для сталого розвитку в умовах динамічного, цифровізованого й соціально орієнтованого бізнес-середовища.

Ступінь обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційної роботи є достатньо високим. Автором використано широке коло наукових джерел, що дозволило сформувати теоретичну основу дослідження та уточнити зміст соціально-відповідального розвитку підприємства. Обрана логіка дослідження є послідовною: від систематизації теоретичних підходів до побудови структурної парадигми, від аналізу передумов соціально-корпоративного

розвитку до методичного оцінювання та формування механізму стратегії.

Достовірність результатів забезпечена поєднанням теоретичних узагальнень, методичних розробок, економічного аналізу, оцінювання показників і практичної апробації. У роботі використано процесний, функціональний і системний підходи, а також методи критичного аналізу і синтезу, структурного аналізу, морфологічного аналізу, абстрактно-логічного узагальнення, економіко-математичного оцінювання та моделювання. Це дозволило автору не обмежитися описом соціальної відповідальності, а запропонувати методичні засоби її оцінювання та управлінського забезпечення.

Наукові положення, сформульовані у дисертації, є внутрішньо узгодженими. Мета роботи відповідає її темі, завдання конкретизують основні напрями дослідження, а висновки відображають результати, одержані в розділах. Практичні рекомендації мають логічний зв'язок з аналітичною частиною роботи та можуть використовуватися підприємствами під час формування соціально-корпоративної відповідальності в умовах інноваційної трансформації.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження.

Оцінюючи наукову новизну дисертації слід зазначити, що здобувач не обмежився загальною характеристикою соціальної відповідальності підприємства, а розглянув її як динамічну систему, що формується під впливом інноваційності бізнесу, економічної стійкості, корпоративного управління, взаємодії зі стейкхолдерами та потреби в стратегічній адаптації. У цьому аспекті робота має виразну теоретико-методичну спрямованість і водночас містить положення, придатні для практичного застосування на рівні підприємств.

Детальний аналіз матеріалів дисертаційної роботи та наукових публікацій автора підтверджує досягнення поставленої мети дослідження та вирішення поставлених задач завдань, що в свою чергу дозволить розробити та обґрунтувати науково-методичні підходи та практичні рекомендації щодо соціально-відповідального розвитку підприємств в умовах інноваційності бізнесу.

У дисертації Говсєєва Дмитра Дмитровича отримано низку результатів, які

відзначаються науковою новизною та збагачують теоретико-методичну базу економічної науки в галузі соціально-відповідального розвитку підприємств в умовах інноваційності бізнесу.

Найбільш вагомими результатами дисертації, що відзначаються науковою новизною, полягають у такому, що:

удосконалено:

- модель механізму формування стратегії соціальної та корпоративної відповідальності транспортних підприємств;
- науковий підхід до формування комплексу моделей соціальної та корпоративної відповідальності розвитку підприємств, який має процесну структуру та включає п'ять взаємопов'язаних блоків;
- структурну парадигму соціальної відповідальності, що відображає системну взаємодію її економічних, організаційних, екологічних і соціальних складових;
- проєктно-цільову модель, в межах якої ініціативи плануються й впроваджуються як цілісна архітектура, яка сформована на підставі комплексного бачення цілей соціальної відповідальності з урахуванням формальних характеристик і часових меж реалізації через взаємозв'язок результатів,

набули подальшого розвитку:

- методичний підхід до оцінювання соціальної відповідальності розвитку підприємства в умовах інноваційного бізнесу;
- науково-практичний підхід до діагностики економічної стійкості підприємств, який визначається сукупністю елементів, що утворюють виробничо-технологічну, фінансово-економічну, організаційно-економічну й кадрову складову;
- систематизація сучасних підходів до встановлення ролі і місця соціальної та корпоративної відповідальності;
- теоретико-методичний підхід до оцінювання корпоративної відповідальності розвитку підприємств в умовах інноваційності бізнесу задля розробки пропозицій щодо її підвищення в інноваційному середовищі.

Ці положення засвідчують високий рівень наукової новизни дисертації та її значний внесок у розвиток наукової думки щодо соціально-відповідального розвитку підприємств в умовах інноваційності бізнесу.

Структура і зміст дисертаційної роботи, мова та стиль викладення результатів.

У вступі дисертаційної роботи обґрунтовано актуальність обраної теми, яка зумовлена необхідністю переосмислення ролі соціальної та корпоративної відповідальності підприємств в умовах інноваційності бізнесу, цифровізації управлінських процесів, посилення вимог стейкхолдерів і зростання значущості сталого розвитку.

Автором коректно визначено мету дослідження, яка полягає у поглибленні науково-методичних основ і розробленні практичних рекомендацій щодо формування та забезпечення соціально-відповідального розвитку підприємства. У вступній частині логічно сформульовано завдання, об'єкт і предмет дослідження, розкрито методологічну основу роботи, інформаційну базу, наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, їх апробацію та зв'язок із науково-дослідною тематикою університету.

Важливим є те, що вже у вступі соціально-відповідальний розвиток підприємства представлено не як допоміжний напрям корпоративної політики, а як складну систему управлінських, економічних, соціальних та інноваційних взаємозв'язків, що визначають здатність підприємства забезпечувати стійкість і конкурентоспроможність у мінливому бізнес-середовищі.

Перший розділ дисертації **«Теоретичні основи соціально-відповідального розвитку підприємства в умовах інноваційності бізнесу»** має теоретико-концептуальний характер і спрямований на формування наукового підґрунтя для подальшого методичного та прикладного опрацювання проблеми.

Автором розглянуто сутність, елементи і складові соціальної відповідальності підприємств, узагальнено сучасні підходи до її трактування, а також показано еволюцію розуміння соціальної відповідальності від окремих

добровільних ініціатив до системної управлінської категорії, що впливає на стратегічний розвиток підприємства.

У роботі послідовно доведено, що соціальна відповідальність підприємства не може обмежуватися виконанням законодавчих вимог або реалізацією окремих соціальних програм, оскільки в сучасних умовах вона дедалі більше пов'язується з формуванням довіри, репутаційного капіталу, партнерських відносин зі стейкхолдерами, розвитком персоналу, екологічною орієнтацією та інноваційною активністю.

Значущим аспектом першого розділу є розкриття соціальної відповідальності бізнесу як основи інноваційного розвитку підприємств. Авторська позиція полягає в тому, що соціальна та корпоративна відповідальність здатні виступати каталізаторами інноваційних змін, оскільки орієнтація на суспільні потреби, етичні принципи, екологічні обмеження та очікування зацікавлених сторін створює передумови для оновлення продуктів, послуг, бізнес-процесів і управлінських рішень.

У цьому контексті соціально-відповідальний розвиток розглядається не як зовнішній іміджевий прояв діяльності підприємства, а як внутрішній механізм формування нових можливостей для зростання. Заслуговує на увагу обґрунтування управлінської інноваційності в системі соціальної відповідальності бізнесу, де етичне лідерство, партисипативність, соціальне партнерство, інклюзія та гнучкість подані як взаємопов'язані складові, що формують синергетичний ефект і забезпечують перехід підприємства до більш відповідальної та адаптивної моделі розвитку.

У межах цього розділу також сформовано структурну парадигму соціальної відповідальності, яка поєднує економічні, організаційні, екологічні й соціальні складові, а також обґрунтовано проєктно-цільову модель формування соціальної відповідальності як інструменту створення довгострокових конкурентних переваг.

Другий розділ дисертаційної роботи **«Діагностика соціально-корпоративного відповідального розвитку підприємств в умовах інноваційності бізнесу»** має аналітико-методичну спрямованість і

забезпечує перехід від теоретичних положень до інструментів діагностики та оцінювання соціально-корпоративного відповідального розвитку підприємств. Автором досліджено макроекономічні процеси, які формують передумови соціально-корпоративного відповідального розвитку на сучасному етапі розвитку економіки України.

У роботі показано, що функціонування підприємств відбувається під впливом складної сукупності зовнішніх чинників, серед яких важливе місце займають економічна нестабільність, інноваційні зрушення, цифровізація, зміна ринкових умов, посилення ролі екологічних і соціальних вимог. Саме тому соціальна відповідальність у дисертації розглядається у зв'язку з економічною стійкістю підприємства, оскільки лише фінансово, організаційно, технологічно та кадрово спроможне підприємство здатне системно реалізовувати соціальні й корпоративні зобов'язання.

Важливою складовою другого розділу є обґрунтування науково-практичного підходу до діагностики економічної стійкості як основи соціальної відповідальності підприємств в умовах інноваційності бізнесу. Автором запропоновано використовувати збалансовану систему показників, яка дає змогу оцінювати не лише фінансові результати, а й ширший комплекс характеристик, пов'язаних із виробничо-технологічною, організаційною, кадровою та управлінською спроможністю підприємства.

Такий підхід є методично виправданим, оскільки дозволяє встановити залежність між рівнем економічної стійкості підприємства та його можливостями щодо реалізації соціально відповідальної політики. Особливої уваги заслуговує розроблений методичний підхід до оцінювання соціальної відповідальності підприємства, у межах якого передбачено поетапний алгоритм визначення її рівня, формування інформаційного забезпечення оцінювання та побудову ієрархічної системи добору показників з урахуванням інноваційних процесів. Завдяки цьому соціальна відповідальність постає не як абстрактна декларація, а як об'єкт вимірювання, аналізу, порівняння та подальшого управлінського впливу.

Третій розділ дисертації «**Формування соціальної та корпоративної**

відповідальності розвитку підприємств в умовах інноваційності бізнесу» присвячено формуванню соціальної та корпоративної відповідальності розвитку підприємств в умовах інноваційності бізнесу та має виразну прикладну спрямованість.

Автором представлено теоретико-методичний підхід до оцінювання корпоративної відповідальності підприємств, який базується на розрахунку інтегрального показника з урахуванням групових індикаторів, що характеризують взаємодію з персоналом і власниками, результативність функціонування, фінансову надійність та інвестиційну привабливість для корпоративних споживачів. Цінність такого підходу полягає в можливості комплексного вимірювання корпоративної відповідальності не лише через соціальні або репутаційні параметри, а й через економічні результати, фінансову стабільність і здатність підприємства підтримувати довгострокові відносини з ключовими групами зацікавлених сторін.

У цьому ж розділі сформовано науковий підхід до побудови моделей соціальної та корпоративної відповідальності розвитку підприємств. Запропонована модель має процесну структуру та охоплює концептуальний, аналітико-діагностичний, формувальний, впроваджувальний і контрольно-коригуючий блоки, що дозволяє представити соціально-корпоративну відповідальність як безперервний управлінський цикл. Особливої уваги заслуговує контрольно-коригуюча складова, оскільки вона забезпечує не лише оцінювання досягнутих результатів, а й можливість своєчасного внесення змін до відповідних програм і заходів.

Практичну завершеність дисертації посилює модель механізму формування стратегії забезпечення соціально-корпоративної відповідальності розвитку підприємства, у якій поєднано стратегічні орієнтири, діагностику, вибір напрямів розвитку, реалізацію заходів і контроль результативності.

Автором також розглянуто можливість сценарного коригування стратегій соціально-корпоративної відповідальності транспортних підприємств, що дає змогу враховувати різні варіанти розвитку внутрішнього й зовнішнього

середовища, зокрема пріоритет соціальної складової, економічної стійкості або потенціалу зростання за умов зовнішніх ризиків.

Загалом структура і зміст дисертаційної роботи свідчать про послідовне розкриття теми дослідження, достатній рівень теоретичного узагальнення, методичного опрацювання та практичної спрямованості отриманих результатів. Автору вдалося поєднати проблематику соціальної відповідальності, корпоративної відповідальності, економічної стійкості, інноваційності бізнесу та стратегічного управління в єдину логіку дослідження.

Матеріал викладено науковою мовою, достатньо послідовно та аргументовано, з використанням відповідного методичного інструментарію, авторських моделей і прикладних розробок. Це дає підстави вважати, що дисертаційна робота має завершений характер, а її структура та зміст відповідають вимогам до кваліфікаційної наукової праці на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка».

Таким чином, проведене дослідження підтверджує глибину опрацювання проблематики дисертації, високу прикладну значущість запропонованих рішень, наукову новизну сформованих моделей і алгоритмів, а також потенціал їх подальшого використання в означеній предметній площині.

Повнота оприлюднення результатів дисертаційної роботи.

Результати дисертаційного дослідження оприлюднено належним чином. Основні положення роботи відображено у 19 наукових працях, серед яких є стаття у виданні, проіндексованому у базах Scopus та Web of Science Core Collection, одноосібний розділ у колективній монографії, статті у фахових виданнях України та тези конференцій. Апробація результатів на міжнародних і всеукраїнських конференціях засвідчує достатній рівень наукового обговорення отриманих результатів.

Практична цінність дисертаційної роботи.

Практична цінність дисертації полягає у можливості використання її

результатів під час розроблення стратегічних і тактичних рішень щодо соціально-відповідального розвитку підприємства. Запропоновані підходи можуть бути корисними для підприємств, які прагнуть поєднати економічну стійкість, інноваційний розвиток, соціальну результативність і корпоративну відповідальність. Особливої уваги заслуговує можливість використання результатів під час формування стратегій соціально-корпоративної відповідальності транспортних підприємств.

Результати дослідження впроваджено у практичну діяльність підприємств та організацій, а також використано у навчальному процесі. Це підтверджує, що дисертація має не лише теоретичний характер, а й практичну спрямованість, пов'язану з удосконаленням управління розвитком підприємств в умовах інноваційної економіки.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності.

Перевірка дисертації Говсеєва Дмитра Дмитровича засвідчила відсутність ознак академічної недоброчесності. Посилання на першоджерела в роботі є коректними, навмисних запозичень та спотворень не виявлено. За результатами ознайомлення з дисертаційною роботою підстав для встановлення порушень академічної доброчесності не виявлено.

Робота має самостійний характер, результати дослідження належать автору, а використання наукових положень інших дослідників супроводжується посиланнями на відповідні джерела.

Недоліки та зауваження до дисертаційної роботи.

Попри високий рівень виконання дослідження, слід зазначити кілька дискусійних положень і зауважень, що мають, передусім, рекомендаційний характер.

1. У параграфі 1.1 роботи автором ґрунтовно опрацьовано сутність соціальної відповідальності підприємств як економічного поняття, її зв'язок із корпоративною відповідальністю і розвитком бізнесу в умовах інноваційності.

Водночас, з нашої точки зору, робота могла б виграти, якби в межах авторського підходу було дещо чіткіше розмежовано практичні управлінські функції соціальної відповідальності, корпоративної відповідальності та соціально-корпоративної відповідальності, оскільки в діяльності підприємства це може бути реалізовано на різних рівнях управління та через різні організаційні інструменти (стор. 30–40).

2. Заслуговеє на увагу представлена автором логіка управлінської інноваційності в системі соціальної відповідальності бізнесу, де етичне лідерство, партисипативність, соціальне партнерство, інклюзія та гнучкість розглядаються як взаємопов'язані елементи формування синергетичного ефекту. Але, з нашої точки зору, доцільним було б дещо ширше конкретизувати, які саме управлінські показники або організаційні індикатори можуть підтверджувати наявність такого синергетичного ефекту в практичній діяльності підприємства (с. 65-66).

3. Автор в роботі приділяє увагу елементам екологічної відповідальності підприємства, але поданий матеріал має переважно описовий характер і недостатньо відображає логіку взаємозв'язків між складовими екологічної відповідальності підприємства, оскільки всі елементи подані як рівнозначні та не структуровані за рівнями чи напрямками впливу. Відсутність чіткої ієрархії, причинно-наслідкових зв'язків і уніфікованого підходу до термінології ускладнює сприйняття авторської концепції та знижує аналітичну матеріалу. З нашої точки зору доцільно посилити науково-аналітичний характер поданого матеріалу шляхом групування елементів, відображення їх функціональної взаємодії та конкретизації авторського підходу (рис. 1.6, стор. 49).

4. В роботі автором для виявлення ступеня впливу показників на рівень соціальної відповідальності транспортних підприємств подано опитування групи експертів за представленими показниками, але, з нашої точки зору, недостатньо систематизований та методично обґрунтований характер поданої інформації, оскільки заявлене в назві ієрархічне «дерево» вибору показників фактично не відображене у структурі таблиці: відсутні рівні підпорядкованості, логічні взаємозв'язки та чітке групування показників. Крім того, не розкрито критерії

відбору індикаторів, їх зв'язок з інноваційними процесами та практичний механізм використання для оцінювання соціальної відповідальності підприємства, що знижує аналітичну та прикладну цінність (табл. 2.4, стор. 138).

5. У тексті роботи автор приділяє увагу питанням діагностики економічної стійкості підприємств в умовах інноваційності бізнесу, що, безумовно, викликає науковий інтерес, але, з нашої точки зору, запропонована система оцінювання виробничо-технологічної складової подана без належного методичного обґрунтування взаємозв'язку між показниками (прибутковість, фондівіддача, рентабельність), а також без пояснення їх ролі в загальній моделі оцінювання. Окремі формулювання є описовими та перевантаженими, що знижує аналітичну цінність викладу і потребує скорочення та підвищення інформативності (стор. 112).

Зазначені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи, жодним чином не применшують значення виконаного дослідження, мають рекомендаційний характер і можуть бути враховані автором у подальших наукових дослідженнях щодо розвитку соціально-корпоративної відповідальності підприємств в умовах інноваційності бізнесу.

Загальний висновок.

Дисертаційна робота Говсеєва Дмитра Дмитровича на тему «Соціально-відповідальний розвиток підприємства в умовах інноваційності бізнесу» є завершеним самостійним науковим дослідженням, у якому розв'язано актуальне наукове завдання щодо поглиблення теоретичних положень, удосконалення методичних підходів і розроблення практичних рекомендацій з формування соціально-відповідального розвитку підприємства в умовах інноваційної орієнтації бізнесу.

Зміст дисертації відповідає заявленій темі, меті, завданням, об'єкту і предмету дослідження, а отримані результати мають наукову та практичну цінність для розвитку економічної науки і практики управління підприємствами.

За актуальністю, ступенем обґрунтованості наукових положень, достовірністю отриманих результатів, структурою, змістом, практичним значенням і рівнем оприлюднення результатів дисертаційна робота відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» зі змінами та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р., а її автор, Говсеєв Дмитро Дмитрович, заслуговує присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 – Економіка в галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки.

Офіційний опонент:

в. о. завідувачки кафедри економіки
та бізнес- адміністрування
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна МОН України,
доктор економічних наук, професор

Вікторія ПРОХОРОВА

Підпис в.о. завідувачки кафедри економіки
та бізнес- адміністрування
економічного факультету
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна,
доктора економічних наук, професора
Вікторії ПРОХОРОВОЇ засвідчую,
начальник відділу кадрів
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Олена ГРОМИКО